

Beqir META

**ÇAMËRIA, VERSIONI JUGOR I GJENOCIDIT MBI SHQIPTARËT,
NJË ANALIZË KRAHASUESE ME GJENOCIDIN SERB NË
KOSOVË**

Kosova dhe Çamëria, ishin dy krahinat e mëdha shqiptare që u pushtuan nga ushtritë serbe, malazeze dhe greke gjatë luftërave ballkanike dhe që iu shkëputën Shqipërisë nga Konferenca e Londrës në vitin 1913. Ndaj tyre u zbatuan politika të ashpra dhe sistematike të gjenocidit dhe të spastrimit etnik të cilat është e nevojshme të studiohen e krahasohen midis tyre në shumë aspekte: historike, gjeopolitike, strategjike, sociale, demografike, etj., dhe më pas të nxirren përfundime mbi karakteristikat, rezultatet dhe pasojat e këtyre politikave, si dhe për mësimet që burojnë prej kësaj historie të dhimbshme për kombin shqiptar. Pikërisht këtë do të përpiqem të bëj në këtë kumtesë. Midis rrethanave që kanë ndikuar në ndjekjen e politikave gjenocidiale dhe spastrimit etnik i të dy krahinave, ka pasur disa ngjashmëri, por edhe disa dallime të rëndësishme të cilat kanë ndikuar edhe në rezultatet e tyre. Në këtë kumtesë unë po sjell kryesisht të dhëna burimore që i referohen problemit të shqiptarëve të Çamërisë, duke pasur parasysh se ato për Kosovën janë më të njohura dhe të trajtuara në studimet e ndryshme.

Në aktet e politikat gjenocidiale të të dy shteteve ndaj dy krahinave respektive shqiptare ka pasur një sërë ngjashmëri, të cilat janë më evidente se dallimet. Të dy shtetet ishin shtete nacionaliste autoritariste me profil të spikatur shovinist. Kështu që natyra e profili i tyre politik ka ndikuar dukshëm në politikat gjenocidiale dhe të spastrimit etnik. Nacionalizmi shoven dhe ekskluzivist ishte dominues si në shtetin dhe shoqërinë greke ashtu edhe në ato serbe e malazeze, dhe ky ishte faktor determinues në ndjekjen e politikave të ngjashme ndaj minoriteteve në përgjithësi dhe shqiptarëve në veçanti. Të dyja vendet kishin si ideologji dhe strategji politike të përbashkët krijimin e një shteti homogjen të spastruar nga minoritetet. Greqia e kishte më të lehtë këtë dhe Jugosllavia, ndonëse ishte një shtet konglomerat me shumë popuj dhe me një strukturë federative, prandaj dhe quhej fillimisht Mbretëria Serbo-Kroate-Slllovene, synonte të spastronte në radhë të parë popujt josllavë, ku midis tyre tehu kryesor

drejtohej kundër shqiptarëve me objektivin për të krijuar Malin e Zi dhe Serbinë homogjene.

Metodat e përdorura janë thuajse identike: shpronësim i dhunshëm i shqiptarëve (duke realizuar reforma agrare abuzive e tendencioze¹); ushtrimi i dhunës shtetërore përmes operacioneve të mbledhjes së armëve, ndjekjeve të kaçakëve,² etj.; vendosja e kolonëve në tokat e shqiptarëve në mënyrë të dhunshme ose në qytete. Në Kosovë e trevat shqiptare midis dy luftërave botërore u vendosën 17 679 familje kolone serbo-malazeze me rreth 120 000 frymë, që përbënin 17% të popullsisë shqiptare. Ndërsa, në Çamëri u vendosën rreth 10 000 kolonë grekë ose 20% e popullsisë vendase. Këtu vendosja ishte aq brutale sa ata u futën me dhunë edhe në shtëpitë e shqiptarëve. Të dy shtetet përdorën si mjet dhune edhe forca militare joshetërore, banda kriminale të armatosura që dhunonin dhe grabisnin popullsinë vendase shqiptare, që quheshin përkatësisht çetnikë dhe andartë. Në Çamëri mendoj se aktiviteti i tyre në vitet 1920, ishte më i egër dhe më intensiv.³

Gjithashtu ata u përpoqën t'i orientonin marrëdhëniet ndërkombëtare dhe politikën e jashtme në funksion të spastrimit etnik, ku spikasin marrëveshjet e të dy shteteve me Turqinë.⁴ Një element i përbashkët ishte edhe propaganda e organizuar dhe intensive kundrejt popullsisë shqiptare për t'ia bërë jetën të pamundur e pa perspektivë në trojet e veta dhe për ta paraqitur vendin e emigrimit si parajsë, ku shqiptarët mund të ndërtonin një jetë të begatshme e të sigurt. Pjesë e saj ishte edhe propaganda fetare, e cila u shqua më së shumti në Çamëri, ku shumë hoxhallarë, për shkak të korrupsionit ose indoktrinimit, promovuan largimin e shqiptarëve nga vendi i tyre.⁵ Po kështu, shtetet respektive përdorën edhe metoda të tjera shtrënguese, ekonomike e administrative, si: tatimet e larta, punën angari, diskriminimin nga administrata shtetërore, kreditë agrare nga bankat për të

¹ *Historia e shqiptarëve gjatë shekullit XX*, vëll. II, Botimet albanologjike, Tiranë, 2019, f. 529-530.

² Kështu në Çamëri në vitin 1921 u organizua një fushatë dhune masive e orkestruar prej autoriteteve greke, të cilat propagandonin me bujë se kishin zbuluar një komplot të madh shqiptar. AMAE, Romë, Affari Politico, 1919-1930, Albania Pacco, 701, Konsullata italiane në Janinë për Ministrinë e Punëve të Jashtme, Janinë, 24 gusht 1921.

³ AMAE, Romë, Affari Politico, 1919-1930, Albania Pacco, 712, Konsullata italiane në Janinë për Ministrinë e Punëve të Jashtme, Janinë, 3 korrik 1923; AQSH, Fondi 251, viti 1924, fl. 279-281, Letër e qeverisë greke dërguar asaj shqiptare, 5 dhjetor 1924.

⁴ Dimitri Pentzopoulos, *The Balkan Exchange of Minorities and its Impact Upon Greece*, Paris: 1962, f. 67.

⁵ AQSH, Fondi 251, viti 1924, dos. 81, fl. 217, Mithat Frashëri për Ministrinë e Punëve të Jashtme, 5 maj 1924.

blerë tokat e shqiptarëve (Greqia ishte edhe më e vendosur në këtë drejtim).⁶ Pavarësisht këtyre politikave intensive dhe shumëdimensionale gjatë periudhës midis dy luftërave botërore, as në Kosovë, as në Çamëri, sunduesit serbë dhe grekë nuk arritën të thyenin shumicën etnike shqiptare, ndonëse e dëmtuan dhe e ridimensionuan atë.

Një ngjashmëri ka deri diku qëndrimi i Fuqive të Mëdha ndaj procesit të gjenocidit dhe të spastrimit etnik në të dy krahinat shqiptare. Fuqitë e Bllokut Trepalësh në vitet 1912-1915, dhe në radhë të parë Austro-Hungaria, e denoncuan gjenocidin kundër shqiptarëve, madje ushtruan edhe presione politike për ta frenuar sa të ishte e mundur atë.⁷ Fuqitë e Antantës në këtë periudhë e toleruan dhe injoruan këtë gjenocid. Në periudhën midis dy luftërave botërore, Fuqitë e Mëdha fituese të saj përgjithësisht e toleruan gjenocidin dhe spastrimin etnik nga serbët e grekët. Spastrimi nga serbët u krye përmes politikave të brendshme, pa u atakuar seriozisht nga Franca, Britania e Madhe, ose LK, ndërsa ai në Çamëri u krye pjesërisht duke u toleruar, e madje në ndonjë rast duke u ndihmuar nga Komisioni Miks i Shkëmbimit të Popullsisë.⁸ Por, më në fund, beteja e shtetit shqiptar në Lidhjen e Kombeve dhe pranë Fuqive të Mëdha në vitet 1923-1926, bëri që ky proces të ndalonte përkohësisht në Çamëri. Një veçori tjetër përbën fakti se aktet gjenocidiale dhe të spastrimit etnik kanë ndodhur si në periudha paqeje ashtu edhe në periudhat e luftërave rajonale ose botërore.

Por ka një element që vlen të theksohet: gjatë luftërave, forcat ultranacionaliste dhe shoviniste të shteteve fqinje kanë kryer më shumë krime dhe kanë tentuar ta realizojnë spastrimin etnik përmes dhunës ekstreme. Madje, Greqia e arriti këtë qëllim pikërisht në fundin e Luftës së Dytë Botërore. Shteti shqiptar u përpoq të ndalonte gjenocidin dhe spastrimin etnik në të dyja krahinat shqiptare. Për Çamërinë u angazhua shumë më intensivisht në arenën diplomatike ndërkombëtare, pasi ky proces atje kishte një dimension ndërkombëtar.⁹ Ndërsa për Kosovën pati një

⁶ E. Manda. *Çamët myslimanë të Epirit (1923-2000)*, Tiranë, Toena, 2015, f. 49, 51; “Çështjet shqiptaro-greke në Gjenevë” në gazetën “*Shekulli i ri*”, Durrës, 30 qershor 1928.

⁷ G. A. Colonna De Cesaro, *L’Italia nelle Albania Meridionale. Note e documenti (1917-1918)*, Foligno, 1922, f. 103; Hajredin Isufi, *Musa Demi dhe qëndresa çame (1800-1947)*, Tiranë, Dudaj, 2002, f. 153-154

⁸ AQSH, F. 251, v. 1924, D. 81, fl.237, 239 etj; TNA, FO 286/898, Letër e Presidentit të Komisionit Miks, Ekstarnd, dërguar Sekretarit të Përgjithshëm të LK, Athinë, 19 qershor 1924; Po aty, Udhëzime të Komisionit Miks për nënkomisionet e tij, Athinë, 17 qershor 1924; Po aty, Raport i përgjithshëm i Delegacionit të Komisionit Miks i ngarkuar me çështjen e shqiptarëve, Athinë, 2 qershor 1924.

⁹ Për këtë shih gjerësisht botimet dokumentare: *Mit’hat Frashëri Ministër Fuqiplotë në Athinë (1923-1926)*, Përgatiti Luan Maltezi dhe Sherif Delvina, Lumo Skëndo, Tiranë,

angazhim më minimal, pasi gjenocidi dhe spastrimi etnik këtu mbeti kryesisht në kuadrin e politikave të brendshme shtetërore dhe me përjashtim të ndonjë proteste në LK, qeveria shqiptare nuk arriti të siguronte një përkrahje më të madhe ndërkombëtare. Por nga fundi i viteve '30-të, ajo intensifikoi veprimtarinë diplomatike për të ndaluar zbatimin e marrëveshjes turko-jugosllave për shpërnguljen e shqiptarëve. Shteti shqiptar përdori agjencitë e veta diplomatike në Kosovë e Çamëri për të ndaluar shpërnguljen dhe denoncuar gjenocidin serb e grek.

Ka pasur edhe një karakteristikë tjetër të përbashkët: në periudhat kur shteti shqiptar ka qenë në pozita më të dobëta ose i destabilizuar, përpjekjet e të dy shteteve fqinje për të ushtruar gjenocid mbi shqiptarët dhe për spastrimin e tyre kanë qenë më efektive dhe më të fuqishme.¹⁰ Gjithsesi pozita e dobët dhe pa mbështetje ndërkombëtare e shtetit shqiptar gjatë gjithë ekzistencës së tij ka qenë një faktor shtesë që ka ndikuar negativisht në procesin gjenocidal dhe të spastrimit etnik të dy shteteve ndaj shqiptarëve. Prej kësaj burojnë mësimet me shumë vlerë për të sotmen dhe të ardhmen. Po kështu ngjashmëri ka edhe rezistenca e shqiptarëve kundër fushatave gjenocidiale e të spastrimit etnik në të dyja krahinat. Kjo rezistencë u bë në të gjitha format. Me propagandë kombëtare, me peticione e ankesa drejtuar organeve shtetërore të atyre vendeve, shtetit shqiptar, institucioneve ndërkombëtare (LK) dhe Fuqive të Mëdha, si dhe rezistenca e armatosur përmes veprimeve individuale, grupeve të vogla dhe formacioneve më të gjera ushtarake, të cilat në Kosovë u shfaqën në vitet 1912-1914; 1918-1925; 1942-1945; ndërsa në Çamëri në vitet 1943-1944.¹¹

Kjo rezistencë e armatosur, përgjithësisht, nuk solli rezultate në frenimin e gjenocidit dhe spastrimeve etnike për shkak të raportit të pabarabartë të forcave me ushtritë jugosllave e greke, dhe për shkak të koniunkturave ndërkombëtare të pafavorshme. Gjatë viteve 1912-1941 Greqia dhe Jugosllavia kishin pozita të fuqishme ndërkombëtare pasi ishin aleate të Antantës, prandaj përfituan shumë prej këtij pozicioni politik. Ndërsa gjatë Luftës së Dytë Botërore, forcat nacionaliste shqiptare iu kundërvunë sulmeve gjenocidiale të ekstremeit të djathtë grek, serb, malazez me sukses, por në fund të saj, për shkak të lidhjeve me ushtrinë gjermane, ata u gjendën në pozita tepër të vështira dhe u shpartalluan nga forcat ushtarake të së majtës jugosllave dhe të së djathtës greke. Në Kosovë, në

2002; dhe *Dokumente për Çamërinë, 1912-1939*, përgatiti Kaliopi Naska, Dituria, Tiranë, 1999.

¹⁰ Shih më gjerësisht: *Historia e shqiptarëve gjatë shekullit XX*, vëllimi II, Botimet Albanologjike, Tiranë, 2019, f. 527-575.

¹¹ Hasan Minga, *Çamëria - vështrim historik*, Epirus, Tiranë, 2006, f. 209.

fund të luftës u vu re se edhe rezistenca e armatosur e Shaban Palluzhës dhe e grupeve të tjera më të vogla atdhetare, që nuk kishin një sfond të tillë, dështoi të frenonte okupimin e Kosovës dhe aktet gjenocidiale. Përgjithësisht lëvizja e rezistencës shqiptare kundër gjenocidit dhe spastrimit etnik nuk kishte masivitetin e duhur dhe nuk qe organizuar mirë.

Siç theksuam më lart, edhe dallimet midis situatave gjenocidiale në të dyja krahinat kanë qenë mjaft evidente. Së pari, nga pikëpamja demografike, Kosova ka pasur një dallim esencial me Çamërinë në këto aspekte: ka pasur një popullsi shumë më të madhe shqiptare, që shtrihej në një territor më të gjerë, me një pjesë të gjerë të kufijve të saj në perëndim dhe në jug ka qenë e kufizuar me popullsi shqiptare (Shqipëria dhe Trevat Lindore shqiptare). Ndërsa, Çamëria ka pasur një popullsi dhe territor shumë më të vogël që kufizohej më gjerësisht me popullsitë greke, dhe në veri me Shqipërinë. Pikërisht, ky dallim ka qenë një ndër faktorët që ka ndikuar ndjeshëm në rezultatet e spastrimit etnik në Kosovë dhe Çamëri. Kosova gjatë shekullit XX, humbi shumë më tepër banorë. Nga studiuesit llogaritet të ketë humbur rreth 700-750 mijë persona të vrarë, ose dëbuar në periudha të ndryshme, por ruajti thuajse të paprekur trungun e saj etnik në territoret që ajo i banonte, ndonëse si pasojë e procesit të kolonizimit, u zvogëlua disi pesha specifike e elementit shqiptar veçanërisht në vitet '30-të dhe vitet '60-'70-të, i cili gjithsesi mbeti dominues dhe rikuperoi peshën e vet në fundin e shekullit XX, në raportet 90% me 10%. Ndërsa, Çamëria humbi më pak banorë në sasi absolute rreth 50 000 vetë nga viti 1912 deri në 1945, por u spastrua plotësisht etnikisht, çka përbën rezultatin më të dhimbshëm të politikave të gjenocidit të shteteve ballkanike kundrejt popullsisë shqiptare autoktone. Së dyti, faktor tjetër me ndikim të ndryshëm në të dyja krahinat ka qenë kohezioni etnik dhe fetar i popullsisë.

Në Kosovë, raporti midis shqiptarëve dhe serbëve ka variuar nga 70 me 30% në 90 me 10%, ndërsa në Çamëri, raporti midis popullsisë shqiptare dhe greke ka qenë 70% me 30%. Por, ndryshimi më i madh qëndron midis homogjenitetit fetar të popullsisë shqiptare, i cili ka luajtur një rol të madh dhe themelor në përforcimin e gjenocidit dhe të spastrimit etnik në Çamëri në raport me Kosovën. Në Kosovë, popullsia shqiptare ka qenë në shumicën dërmuese myslimane, ka pasur pak katolikë shqiptarë me ndjenja të spikatura kombëtare shqiptare, si dhe pak ortodoksë shqiptarë, të cilët u asimiluan shpejt dhe lehtësisht nga Serbia, Maqedonia dhe Mali i Zi. Kështu, ky diversitet fetar në shkallë tepër të limituar për nga numri i popullsisë, nuk ka ndikuar në përçarjen e popullsisë nga pikëpamja e ndërgjegjes kombëtare. Krejt e kundërta ka ndodhur në Çamëri. Këtu popullsia shqiptare ishte e fragmentuar nga pikëpamja fetare në një nivel të konsiderueshëm në raportet 63% popullsi myslimane dhe 37% popullsi

ortodokse shqiptare. Por jo vetëm kaq, kjo popullsi ortodokse shqiptare, e tjetërsuar tërësisht nga ndërgjegjja e saj etnike në një popullsi me ndërgjegje e ndjenja greke, e cila gjithmonë bëri një kauzë të përbashkët politike, kulturore, fetare dhe etnike me grekët e rajonit të Çamërisë dhe me shtetin grek në përgjithësi, ishte një faktor madhor i shkatërrimit të kohezionit kombëtar, politik e social në Çamëri. Kjo ia lehtësoi së tepërmi punën shtetit grek në kryerjen e akteve të gjenocidit dhe në spastrimin e plotë etnik të Çamërisë. Madje, duke përdorur armën e rrezikshme të grabitjes së pronës së popullsisë myslimane dhe miklimin e popullsisë ortodokse me pronat e së parës, shteti dhe nacionalizmi grek arriti t'i armiqësonte përjetë të dy komunitetet shqiptare me fe të ndryshme, dhe kjo armiqësi do të shpërthente me konflikte të armatosura gjatë Luftës së Dytë Botërore. Ajo do të përdorej si një pretekst kryesor *par-exelence* nga forcat e djathta greke, [EDES-i], për të realizuar masakrat e përgjakshme në Çamëri dhe spastrimin etnik të saj.¹² Koniunkturat politike respektive kanë luajtur një rol tjetër themelor në situatat e ndryshme përgjatë gjenocidit dhe spastrimit etnik në këto dy territore shqiptare. Në vitin 1912-1914, mendohet se rreth 250-500 mijë shqiptarë u vranë, u larguan nga trojet veriore e lindore shqiptare për në Turqi, ose vdiqën rrugës dhe nuk e arritën këtë vend.

Kjo ishte një goditje e madhe për popullsinë shqiptare dhe një shkatërrim masiv i trungut etnik shqiptar. Në këto vite Çamëria pati humbje më të vogla në popullsinë e saj, pra jo në këto dimensione, dhe nuk provohet që grekët të kenë kryer masakra masive ndaj popullsisë shqiptare.¹³ Ato përzgjedhën një strategji tjetër: bënë hapin e parë për të krijuar psikozën e terrorit, duke eliminuar 72 krerët e Çamërisë në Përroin e Selanit, në Paramithi në vitin 1913.¹⁴ Por më tej situata ndryshoi në kah të kundërt. Qeverisë greke iu krijua një rast i favorshëm me Traktatin e Lozanës, për shkëmbimin e popullsisë greko-turke në vitin 1923, dhe filloi menjëherë spastrimin e popullsisë shqiptare në zonat kufitare me Çamërinë në krahinën e Maqedonisë Perëndimore: Janinë, Kostur, Follorinë, Konicë, Voshtinë etj., të cilat i spastroi tërësisht duke ushtruar dhunë shtetërore dhe duke larguar rreth 40 000 familje shqiptare. Po në këtë kohë ajo arriti të godasë pjesërisht edhe popullsinë myslimane të Çamërisë, duke dëbuar rreth 5 000 banorë, pra rreth 20% të popullsisë myslimane. Qeveria jugosllave nuk e pati një

¹² Për këtë konkluzion shih B. Meta, *Tragjedia çame*, Instituti i Studimeve për Çamërinë, Tiranë, 2010, f 59-103.

¹³ ASD MAE, AP, Serie Ordinario e di Gabineto, (1915-1919) Albania, Pacco14, psiz. 34/3, Raport i Komisarit të Përgjithshëm për çështjet civile Francesco Fazi, Janinë, 30 korrik 1917.

¹⁴ HHSSt.A. PAA në AIH, Vj.23-12-1236, Konsulli austro-hungarez në Janinë për kontin Berchtold, Janinë, 11 gusht 1913.

shans të tillë ndonëse në vitet 1920-1930, sipas të dhënave jugosllave, dëboi rreth 215 000 shqiptarë¹⁵ kryesisht në Turqi dhe në Shqipëri.

Dallimi thelbësor në koniunkturat politike do të ndodhte gjatë Luftës së Dytë Botërore. Forcat e djathta greke, duke pasur si objektiv marrjen e pushtetit dhe spastrimin e popullsisë shqiptare, ndryshuan kahun në fund të luftës, duke u hedhur në krah të Aleatëve Antifashistë, duke shfrytëzuar në këtë rast edhe interesat strategjike dhe përcaktimin e vendosur të Britanisë së Madhe për të ndalur rënien e Greqisë në duart e komunistëve. Me bekimin e misioneve ushtarake britanike, ata realizuan sulmin final në Çamëri, dhe spastrimin e plotë etnik të saj, duke vrarë rreth 2 500 veta, kryesisht popullsi civile, duke dëbuar 25 000 banorë¹⁶ prej të cilëve 2 000 veta vdiqën nga kushtet e vështira të emigrimit. Pra, përveç spastrimit etnik, humbën jetën 4 500 vetë, ose 18% e popullsisë myslimanë shqiptare.¹⁷

Situata politike në Kosovë në fund të luftës ishte e ndryshme. Atje fituan forcat komuniste që kishin një profil nacionalist, në përbërje të të cilëve ishin edhe komunistët shqiptarë. Kjo nuk i pengoi ata të nënshtrojnë me dhunë e gjak Kosovën dhe trevat e tjera shqiptare në Jugosllavi, duke vrarë e masakruar rreth 50 mijë shqiptarë, por serbët nuk tentuan në këtë kohë një spastrim etnik të plotë të Kosovës dhe të trevave shqiptare, pasi nuk ishin rrethanat e favorshme të brendshme dhe ndërkombëtare. Këto përpjekje do të bëheshin më vonë në vitet '50-të kur u dëbuan ose u detyruan të emigronin nga Kosova dhe trojet shqiptare në Jugosllavi rreth 170 000 shqiptarë,¹⁸ të cilët u vendosën kryesisht në Turqi. Natyra e shtetit komunist jugosllav si një shtet federativ, ku bënë pjesë kombe e kombësi të ndryshme, jo të gjitha të gatshme të mbështesnin objektivat serbe, malazeze e maqedonase për spastrimin etnik të shqiptarëve, e bënte disi të ndryshëm me shtetin grek, i cili ishte shtet unitar dhe shumë më homogjen nga pikëpamja etnike. Ky ndryshim ka pasur njëfarë ndikimi të ndryshëm në të dy rastet. Në përfundim, dëshiroj të nënvizoj domosdoshmërinë që politikat e spastrimit etnik të shteteve fqinje ndaj shqiptarëve duhet të studiohen, jo vetëm nga ana historike, por edhe nga ana sociologjike, strategjike, politologjike, ekonomike, psikologjike etj., dhe gjithashtu në mënyrë

¹⁵ *Dëbimet e shqiptarëve dhe kolonizimi i Kosovës, 1877-1995*, Prishtinë, 1997, f. 42.

¹⁶ E. Manda. *Çamët myslimanë të Epirit (1923-2000)*, f. 200; J. Margaritis, *Bashkëpatriotë të padëshiruar. Të dhëna mbi shkatërrimin e minoriteteve të Greqisë, Tiranë, Bota Shqiptare, 2009*, f. 145.

¹⁷ TNA, FO 371/4894, Protestë e delegatëve të Kongresit të minoritetit shqiptar në Greqi, dërguar Këshillit të Ministrave të Punëve të Jashtme të Fuqive të Mëdha.

¹⁸ Ferit Shehu; Sevdije Shehu, *Pastrimet etnike të trojeve shqiptare, 1953-1957*, Prishtinë, 1994, f. 24 në botimin: *Dëbimet e shqiptarëve dhe kolonizimi i Kosovës, 1877-1995*, Prishtinë, 1997, f. 66.

krahasuese, jo vetëm midis krahinave shqiptare, siç u përpoqëm në këtë kumtesë, por edhe më gjerë në rrafsh ballkanik dhe evropian.